

JAK REFORMOVAT STUDIUM PSYCHOLOGIE

Filip Smolík

Setkávám se často se studenty psychologie z různých kateder, kteří vyjadřují určitou nespokojenost s tím, jak jejich studium probíhá a co jim poskytuje. Příčin nespokojenosti je určitě celá řada a nekladu si za cíl je analyzovat. Jsem trochu smutný z toho, že mnoho studentských stesků se prakticky shoduje s těmi, které jsem před nějakými patnácti lety měl sám. Zároveň se z perspektivy své zkušenosti domnívám, že jeden ze základních problémů tkví v samé koncepci studia psychologie. Nespokojenost může mít řadu příčin, ale všechny by byly snadněji řešitelné, kdyby orientace studia měla zřetelné obsahové zaměření. Pokusím se zde takovou koncepci nastínit. Vyjdu přitom z toho, jak studium vypadá v současné době a co v něm nehraje.

Studijní plány oboru psychologie na českých školách působí na první pohled logicky, zarážející je ovšem šíře, kterou mají pokrývat. Studenti absolvují základní obory jako obecnou, vývojovou a sociální psychologii, absolvují metodologické základy jako statistiku a metodologii výzkumu, ale nejméně polovinu studia stráví úvody do různých aplikovaných disciplín: klinické a pedagogické psychologie, psychologie práce, organizace a řízení, psychoterapie a psychologie dopravy, manželského poradenství i psychodiagnostiky. Na první pohled by se mohlo zdát, že jde o opravdu náročné studium, které pokrývá všechny možné aplikace psychologie. Když ale vezmeme v úvahu, že typická hodinová dotace pro tyto předměty je jednosemestrální dvouhodinová přednáška (ač často formálně vypsána jako kombinace přednášky a cvičení), je zřejmé, že studenti nemají reálnou možnost dosáhnout rozumné kompetence v žádném z těchto oborů. To platí tím spíše, že většina aplikovaných oborů je vyučována bez vazby na soudobý výzkum v daných oblastech. Dochází tak k tomu, že studenti získají velmi povrchní přehled o široké škále oborů, ale nemají vůbec čas se specializovat hlouběji. Navíc struktura volitelných a povinně volitelných kurzů nemá žádnou zřetelnou koncepci: většinou budí dojem, že se jedná o výběr dostupných "zajímavostí", jejichž relevance a akademická přínosnost není hodnocena. Zkrátka a dobře, studijní plány oboru psychologie poskytují studentům jen povrchní přehled o psychologických disciplínách, který je sice široký, ale na úkor skutečného porozumění.

Povrchnost studia psychologie se bohužel projevuje i v tom, jak vypadá praxe oboru. V důsledku přílišné různorodosti a nedostatečné hloubky studia vzniká u mnoha absolventů dojem, že psychologie nemá k dispozici žádná "tvrdá" data o lidském chování a lidské mysli. Metodologický a tematický pluralismus psychologie je vykládán tak, že v psychologii vlastně neexistuje žádná pravda či pravdě-podobnost, že všechny přístupy k lidem jsou potenciálně stejně hodnotné. Od toho je jen krůček k tomu, zavrhnout psychologii jako nauku obecně. Například mladí psychoterapeuti se často nechávají slyšet, že potřebují hlavně klinickou zkušenost a že abstraktní pojmy a formální metody nejsou adekvátní pro postižení lidské zkušenosti, s níž má psychoterapeut pracovat. To sice může být pravda, ale psychoterapeut také potřebuje vědět, do jaké míry se na některé své úsudky a zkušenosti může spolehnout. A k tomu slouží právě ta abstraktní a formální část psychologie. Ba dokonce je to její hlavní náplň: klinická či poradenská zkušenost je

jistě důležitá u všech pomáhajících profesí, od medicíny po sociální práci. Ale u lékařů nemůže nahradit znalost anatomie a fyziologie, stejně jako u sociálních pracovníků nemůže nahradit znalost legislativy. Psychologům zkrátka chybí znalost současné psychologické vědy, která je nutná pro každého psychologa, i když se nechce stát vědcem.

Jak z toho ven?

Studium psychologie na bakalářském a magisterském stupni by se mělo soustředit na základní psychologické disciplíny, metodologii a psychodiagnostiku. Při výuce všech předmětů by přitom měl být kladen důraz na pravidla vědeckého usuzování a vědeckých dokladů, aby tak studenti získali cvik v tom, jakou míru jistoty a ověřenosti lze přikládat různým psychologickým teoriím a hypotézám, postupům a praktikám. Základní obory mají pověst nezáživných a abstraktních předmětů, což je však důsledkem toho, že místo konkrétních výsledků psychologického výzkumu se výuka často soustředí na rámcové teoretické přístupy a systémy, od nichž je k výzkumu dost daleko. Ve skutečnosti mají základní disciplíny velmi praktický obsah. Studenti se v nich mohou naučit, jakými způsoby lze měřit a spolehlivě zaznamenávat lidské chování i vnitřní svět. Zároveň získají znalosti o tom, co je u lidí typické a co je méně typické. Například úvod do vývojové psychologie by měl obsáhnout řadu konkrétních informací o tom, jak se děti chovají v různém věku, co víme o vlivu výchovy na mentální vývoj, jak je vývoj ovlivněn genetikou atd. Takové informace jsou nutné východisko pro každého, kdo se jako klinický či poradenský psycholog bude zabývat dětmi. Pokud se základní obory budou vyučovat s důrazem na výzkum a konkrétní jevy, budou studenty jistě přijímány lépe, než je v současné době typické.

Důraz na výzkum by se měl odrazit i v pozornosti, která bude věnována psychologické metodologii. Ačkoli tento předmět je stálou součástí učebních plánů, je v jejich rámci izolován. Metodologie, statistické metody a případně úvod do psychometrie jsou disciplíny, jejichž obsah se v dalších předmětech využívá jen minimálně. Předpokládá se, že studenti je využijí hlavně při přípravě diplomových projektů, to ovšem naráží na nedostatek zkušeností a příkladů. Tak dochází k zoufalému stavu, kdy řada psychologů v praxi neví, co je směrodatná odchylka nebo z-skór. Přitom metodologie a související obory procházejí celým spektrem psychologických disciplín a ve všech hrají nezanedbatelnou roli. Jen díky nim máme k dispozici standardizované psychometrické nástroje, jen díky nim je možné informace získané těmito nástroji interpretovat. Jen díky metodologickým oborům můžeme posoudit spolehlivost získaných poznatků, ať už se týkají jakékoli oblasti psychologie. Důraz na metodologii by se měl projevit nejen zvýšením času, který bude metodologii věnován, ale také pozorností, která bude metodám zjišťování a ověřování poznatků věnována v obsahových předmětech.

Třetí doménou by měla být psychodiagnostika. Ta by měla být hlavní náplní praktické přípravy psychologů v pregraduálním studiu, především v magisterském stupni, zde by absolventi měli získávat základy vybavení pro praktickou činnost. Výhoda psychodiagnostiky jako vstupního předmětu do praxe je v tom, že psychodiagnostické metody a postupy jsou relativně nezávislé na oblasti, v níž psycholog pracuje: např. diagnostika intelektu se zásadně neliší v klinické psychologii, psychologii práce nebo ve školní psychologii. Pochopitelně existují rozdíly v důrazu a preferovaných metodách, ale principy zjišťování informací a vyvozování závěrů jsou společné. Narozdíl od intervenčních metod, které se liší podle podmínek, oborů a řady dalších ohledů, je

psychodiagnostika spojujícím článkem různých praktických disciplín. Důkladná příprava by měla být vyučována v několika navazujících předmětech. Úvod do psychodiagnostiky v bakalářském stupni, a diagnostika jednotlivých domén ve stupni magisterském. Ideální by bylo mít nejméně čtyři takové předměty: například diagnostika intelektu a kognice, diagnostika osobnosti a emocí, neuropsychologická a psychiatrická diagnostika, a diagnostika mentálního vývoje.

I když by praktická příprava psychologů měla spočívat na metodologii a diagnostice, domnívám se, že několik dalších předmětů by měl absolvovat každý, a to zejména proto, aby se naplnila určitá společenská objednávka a aby studenti měli elementární představu o tématech, na něž budou patrně dotazováni. Jednak by to měl být úvod do psychopatologie, a dále pak úvod do psychologické praxe. V prvním případě jde o to, že psychologové jsou spolu s psychiatry stále vnímáni jako odborníci na "nenormální" a měli by mít základní představu, jak na toto veřejné očekávání reagovat. Ve druhém případě proto, aby znali základy systému péče, který poskytují psychologové a příbuzné profese, a v případě potřeby dokázali odkázat lidi tam, kde se jim nejspíše dostane pomoci. Zde by studenti také mohli získat znalosti o základních formách působení psychologů v klinické, vzdělávací a personalistické sféře.

Kromě uvedených tří pilířů by pregraduální studium mělo obsahovat prvek individuální profilace. Zde by se především uplatnily povinně volitelné předměty. Výběr by ovšem neměl být bezbřehý, tj. "vyberte si šest předmětů a chodte si na ně". Přinejmenším část penza profilačních předmětů by měla pocházet z jedné skupiny: klinická psychologie, výzkum, školní psychologie, forenzní psychologie apod. Přimlouval bych se i za to, aby menší část předmětů naopak musela být z jiného oboru, než toho, ve kterém se student specializuje. To by zajistilo alespoň minimální rozhled mimo vlastní zvolenou specializaci. V každém případě je však žádoucí, aby studenti neabsolvovali úvod do všeho, ale aby se specifickými aplikačními oblastmi psychologie seznamovali až v rámci úzce vymezeného profilačního komponentu svého studia.

Ale co když...?

Evropská federace psychologických asociací (EFPA) prosazuje a postupně implementuje certifikační program EuroPsy, který má zaručovat určité obsahové i kvalitativní standardy studia psychologie. Je žádoucí, aby naše instituce tomuto standardu odpovídaly. Součástí požadavků tohoto programu na studijní programy psychologie je vedle metodologie a diagnostiky i znalost intervenčních metod a praktické znalosti zejména ve třech oblastech: klinická psychologie, psychologie práce a organizace, a pedagogická psychologie. Lze tedy namítnout, že z hlediska mezinárodních standardů je navržená koncepce neúplná. Ale program EuroPsy je relativně flexibilní a úvod do aplikovaných disciplín by určitě měl zahrnovat uvedené tři obory. Nicméně by se měl držet principů, ne detailů, které patří do specializační části. Rozdělení na obecnou a specializační část je přitom v EuroPsy obsaženo. Certifikát EuroPsy rovněž vyžaduje znát principy intervence, tj. nejen diagnostiku. Opět platí, že principy intervence, zejména v návaznosti na výzkum, do navrženého schématu zapadají. Navíc evropský certifikát počítá s tím, že k dosažení plné kvalifikace je po pěti letech studia třeba rok praktické přípravy a příprava v základech intervence by se měla soustředit právě do této fáze studia, která se odehrává až po dosažení magisterského titulu. Navržená koncepce tedy bez problémů může splňovat požadavky EFPA pro program EuroPsy.

Lze předpokládat i další námitky v podobném duchu. Když se zavádělo strukturované studium psychologie, tedy bakalářský stupeň, vyvíjely tradiční katedry psychologie odpor. K nejčastějším argumentům proti tomuto kroku patřilo, že absolvent psychologie přece nemůže být někdo, kdo neabsolvuje klinickou psychologii, poradenskou psychologii, psychologii práce, ... a spoustu dalších předmětů. Stejně tak se vůči reformě navržené v tomto článku dá namítnout, že studenti nezískají informace o některých aplikacích psychologie ("no ano, kolego, ale co když ten student neuslyší nic o psychologii řízení, jak bude pracovat ve firmě?"). Takové námitky se ale dají postavit vůči jakémukoli studijnímu programu. Vysokoškolské studium není příprava na práci v konkrétním místě, v konkrétní aplikaci oboru. Studium má poskytovat vzdělání, pokud možno hluboký vhled do principů oboru, ale nikdy nemůže pokrývat všechny, dokonce ani jen ty hlavní aplikace. A studium psychologie potřebuje právě to: postavit hloubku a kvalitu znalostí oproti bezbřehé šíři. Ve skutečnosti by se katedry na vysokých školách vůbec neměly zabývat tím, zda jsou studenti připraveni pro praxi. To je věc specializovaných akreditačních institucí nebo zaměstnavatelů. Pokud budou studenti ze školy vycházet s trvalým pochopením diagnostických principů a principů nauky o chování, bude pro ně proniknutí do praktických oborů relativně snadné. Instituce dalšího vzdělávání i zaměstnavatelé to jistě ocení a budou preferovat studenty, kteří absolvují kvalitní obory.

Navrhuji tedy, aby se psychologové v odborných společnostech, na vysokých školách, v akreditační komisi MŠMT i v praxi zamysleli nad tím, zda je adekvátní současný model studia, tedy stručný úvod do všeho. Proti tomuto modelu navrhuji koncepci, která bude stavět na metodologických znalostech a diagnostických dovednostech. Studium tak získá rigoróznější základ, ale zároveň se zbaví otažitosti a nepřiměřené obecnosti úvodových předmětů. Široce pocíťovaný nedostatek praktické přípravy bude překonán tím, že studenti získají skutečně praktické znalosti i dovednosti v diagnostice, na něž snadno naváží přípravou terapeutických či intervenčních plánů.

O autorovi

PhDr. Filip Smolík, Ph.D. je vědecký pracovník v Psychologickém ústavu AV ČR, přednáší na University of New York in Prague a PedF UK, vyučoval rovněž na FF UK.

Spoluorganizuje Letní školu lingvistiky a Zimní školu kognitivní psychologie, které jsou určeny studentům psychologie, jazykovědy a souvisejících oborů.

Kontaktní údaje:

Email: fsmolik@faculty.unyp.cz (příp. také smolik@praha.psu.cas.cz)

Adresa: University of New York Prague, Psychology Dept., Legerova 72, 120 00 Praha 2 (příp. také PsÚ AV ČR, Politických vězňů 7, Praha 1)